

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.12>

АКСІОЛОГІЧНА ПРИРОДА ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Сілюченко К.М.,*асистент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумський національний аграрний університет
ORCID: 0009-0002-5685-2504***Марченко А.А.,***здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»,
Сумський національний аграрний університет***Сілюченко В.М.,***здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 «Право»,
Сумський національний аграрний університет*

Сілюченко К.М., Марченко А.А., Сілюченко В.М. Аксиологічна природа принципів права.

Дане дослідження присвячене проблематиці з'ясування аксіологічної природи принципів права, значення принципів права в правовій системі, визначенню їхньої природи, системи фундаментальних цінностей, які відіграють роль орієнтирів у формуванні права.

У статті проаналізовано принципи права застосовуючи аксіологічний підхід через розуміння основних правових цінностей: свобода, рівність, справедливість та людська гідність. Принципи права необхідно розглядати як цінності, оскільки вони виражають основні ідеї, моральні переконання, які лежать в основі правової системи. Принципи права завжди є важливим елементом формування та розвитку суспільства, оскільки вони визначають основні правила та стандарти, за якими функціонує правова система.

Також було узагальнено розуміння аксіологічних аспектів принципів права, яке допомагає не лише в розвитку та аналізі правових систем, а й в забезпеченні їхньої соціальної релевантності та призначенні в контексті конкретного суспільства.

Нами було виділено декілька основних аксіологічних аспектів принципів права. По-перше, аксіологічні аспекти принципів права визначають ті цінності, які є основними та обов'язковими для визнання в рамках правової системи. Наприклад, права людини, справедливість, свобода тощо. По-друге, принципи права можуть відображати певні цінності через конкретні правові норми. По-третє, принципи права охороняють різні цінності, які вважаються важливими для стабільності та розвитку суспільства. По-четвер-

те, цінності, відображені в принципах права, часто взаємодіють із соціокультурним контекстом суспільства та відображають його особливості та цінності та завжди пов'язані з історичним розвитком. По-п'яте, аксіологічні аспекти принципів права можуть відображати сучасні цінності і відповідати потребам та очікуванням сучасного суспільства.

Ключові слова: принципи права, аксіологічний підхід, принцип свободи, принцип рівності, принцип справедливості, принцип поваги людської гідності.

Siliuchenko K., Marchenko A., Siliuchenko V. Axiological nature of the principles of law.

The article is devoted to clarifying the axiological nature of the principles of law, the significance of the principles of law in the legal system, defining their nature, the system of fundamental values that play the role of guidelines in the formation of law.

The principles of law are analyzed using an axiological approach through the understanding of the main legal values: freedom, equality, justice and human dignity. The principles of law must be considered as values, as they express the basic ideas, moral convictions that underlie the legal system. The principles of law are always an important element in the formation and development of society, as they determine the basic rules and standards by which the legal system functions.

The understanding of the axiological aspects of the principles of law is generalized, which helps not only in the development and analysis of legal systems, but also in ensuring their social relevance and purpose in the context of a specific society.

Several main axiological aspects of the principles of law are highlighted. First, the axiological aspects

of the principles of law determine those values that are basic and mandatory for recognition within the framework of the legal system. For example, human rights, justice, freedom, etc. Second, principles of law can reflect certain values through specific legal norms. Third, the principles of law protect various values that are considered important for the stability and development of society. Fourth, the values reflected in the principles of law often interact with the socio-cultural context of society and reflect its characteristics and values and are always related to historical development. Fifth, axiological aspects of the principles of law can reflect modern values and meet the needs and expectations of modern society.

Key words: principles of law, axiological approach, principle of freedom, principle of equality, principle of justice, principle of respect for human dignity.

Постановка проблеми. У філософії права є розділ, який визначає предмет осмислення крізь призму цінностей. З прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність», питання застосування аксіологічного підходу до розуміння принципів права в правовій системі набуває актуальності. Принципи права необхідно розглядати як цінності, оскільки вони виражають основні ідеї, моральні переконання, які лежать в основі правової системи. Принципи права завжди є важливим елементом формування та розвитку суспільства, оскільки вони визначають основні правила та стандарти, за якими функціонує правова система.

Стан опрацювання цієї проблематики. Теоретичною основою дослідження стали критично осмисленні положення, що містяться у працях наступних науковців, зокрема: Бабич І., Бахновська І., Зайчук О., Козюбра М., Лук'янов Д., Макушев П., Петришин Д., Серебро М., Сова Ю, Торяник В., Штонда Д. та інші.

Метою дослідження є аксіологічні аспекти принципів права.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає М. Серебро: «Сучасна епоха, названа постмодерном, характеризується посиленням значення аксіологічного фактору не тільки у сфері філософського пізнання світу, але й наукового також. Найяскравіше така тенденція прослідковується у симбіотичному поєднанні філософії права та загальнотеоретичної юриспруденції, що виводить нас на якісно новий рівень сутнісного осягнення права та держави. Продуктом такої взаємодії є народження відносно нових напрямків досліджень, одним з яких постає юридична аксіологія, яка будучи, в першу чергу, частиною науки про цінності, займається виявленням ціннісного змісту явищ юридичної природи» [10]. Аксіологія – це галузь філософії, що вивчає цінності та їхні

взаємовідносини. Цінність з філософської точки зору – це те що почуття і розум диктують визнати особливо значущим із усього що є в ім'я чого проживається життя. Правова аксіологія – це теорія цінностей яка застосовується в сфері права. Цінність права неможлива поза контекстом діяльності суб'єктів права, організаційних сил, що відповідають інститутам по створенню та реалізації права. Як правило, до основних правових цінностей відносять – свободу, рівність, справедливість, людську гідність [11, с. 69]. Необхідно підкреслити, що правові цінності мають своє закріплення в статті 1 Загальної декларації прав людини: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [3].

Принципи права і принципи правотворчої діяльності є важливими концепціями, але вони відносяться до різних аспектів правової системи. Принципи права визначають загальні норми та цінності, які визнаються як основні в рамках правової системи. Ці принципи слугують фундаментом для створення, тлумачення та застосування конкретних норм та правил поведінки. Принципи правотворчої діяльності стосуються процесу створення нових нормативних актів, законів та інших правових норм. Ці принципи визначають основні вимоги, які повинні враховуватися при розробці та прийнятті правових актів. Таким чином, принципи права, сучасними науковцями розглядаються, як джерело права, а правотворча діяльність як елемент правової системи. Необхідно зауважити, що в нашій країні нарешті прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність». Так, відповідно до ст. 3 зазначеного закону, закріплені принципи правотворчої діяльності, до яких відносять: 1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; 2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) демократичності; 4) пропорційності; 5) необхідності та обґрунтованості; 6) системності; 7) наукового забезпечення; 8) ресурсної забезпеченості [8].

Маємо погодитися з думкою професора М. Козюбри, що найважливішим виразом правових цінностей є принципи права, які можна розглядати як концентрований і певного мірою раціоналізований (через конкретизацію) прояв основної мети і внутрішньої властивості права – справедливості. Серед них є такі, що характеризують формальну справедливість (наприклад: «до однакових правових ситуацій потрібно ставитись однаково», «аналогічній справі – аналогічне рішення» тощо); змістовну справедливість (напри-

клад: принцип пропорційності, що передбачає досить широкий спектр дії – від встановлення рівноваги між конфліктуючими інтересами, збалансованості повноважень органів державної влади до адекватності міри винагороди мірі праці, покарання злочину тощо); процедурну справедливість (наприклад: «кожна сторона має бути вислуханою», «суддя має бути неупередженим» тощо) [7, с. 149].

О. Зайчук, визначає принципи права, як вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права [6, с. 23].

О. Бахновська та Ю. Сова вважають, що термін «принцип» уживається у різних значеннях: 1) в основних засадах вихідних ідей, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; 2) у внутрішньому переконанні людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [2, с. 14]. На наше переконання, принципи права в контексті розуміння основних засад та вихідних ідей, необхідно розглядати відповідно до аксіологічного підходу. У контексті права аксіологічні аспекти принципів права пов'язані з визначенням цінностей, які підтримують, визнають або вбачаються в основі правової системи. Для національної правової системи вони є основними нормативними засадами, на яких має базуватися вся правова система держави, реалізація яких забезпечує розвиток у контексті загальнолюдських цінностей з урахуванням кращого світового правового досвіду та їх впливу на інші елементи правової системи.

Враховуючи вищезазначене, аксіологічний підхід у юриспруденції можна визначити як комплексну дослідницьку стратегію, яка об'єднує уявлення про право та державу крізь призму відносних ціннісних орієнтацій позитивного права та ціннісної орієнтації правової системи держави. Використовуючи аксіологічний підхід у вивченні загальної теорії права, можна оцінити цивілізаційне значення принципів права. Досліджуючи різні концепції, як правило, до правових цінностей відносять – свободу, рівність, справедливість, людську гідність.

Принцип свободи є важливою складовою правової системи багатьох країн. Цей принцип передбачає, що особа має право на свободу здійснення своїх дій і рішень у межах, передбачених законом, без неправомірного втручання з боку держави чи інших осіб. Свобода включає різні аспекти, такі як свобода слова, свобода вибору, свобода віросповідання, свобода зборів і т.д. Ці права закріплюють у Конституції та/або інших

правових актах країни. Принцип свободи передбачає, що правова система повинна захищати ці права і гарантувати можливість їх реалізації, забезпечуючи правовий захист від порушень чи обмежень. Однак, важливо враховувати, що свобода також може бути обмежена в інтересах загальної безпеки, громадського порядку, захисту прав і свобод інших людей чи з інших законних причин. Такі обмеження мають бути законними, необхідними та пропорційними для досягнення мети, яка стоїть за ними.

Отже, погоджуючись з науковцями О. Бахновською та Ю. Совою, принцип свободи як можливість вибору варіанта поведінки являє собою абсолютне благо і може бути обмежений лише необхідністю забезпечити свободу інших осіб, що досягається шляхом встановлення певної міри свободи окремої особи. Діяльність органів держави і посадових осіб має бути спрямована на створення умов для реалізації і захисту свободи людини [2, с. 17].

Принцип рівності передбачає, що перед законом всі люди мають рівні права та обов'язки, мають однаковий доступ до правосуддя, захист і гарантії своїх прав. Це означає, що априорно ніхто не може мати переваги або утиски расу, колір шкіри, стать, релігію, соціальне походження, політичні переконання чи інші ознаки. Принцип рівності може виявлятися у різних аспектах правової системи, таких як рівність перед судом, рівність у можливостях отримати правову допомогу чи представництво, а також у гарантіях захисту прав усіх груп суспільства. Це допомагає підтримувати правовий порядок і довіру до правосуддя у суспільстві. Необхідно зазначити, що принцип рівності закріплений у ст. 7 Загальної декларації прав людини та ст. 24 Конституції України.

Необхідно погодитися з думкою Д. Штонди, що важливою умовою існування правової системи в Україні є ефективне функціонування принципу рівності, який полягає у дотриманні державного забезпечення виконання таких аспектів принципу рівності, як рівність можливостей та рівність результатів, вимог формальної рівності (перед законом, судом, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина), принципу диференціації правового регулювання та доцільного використання принципу позитивної дискримінації [12, с. 49].

Принцип рівності є фундаментальним для забезпечення справедливості в суспільстві. Принцип справедливості передбачає, що процеси прийняття рішень і застосування права мають бути справедливими, об'єктивними та неупередженими. Необхідно підкреслити комплексність та акумуляцію досліджуваного принципу, при порушенні інших принципів, порушується і принцип справедливості.

Як зазначає І. Бабич: «Принцип справедливості має особливе значення. Він у найбільшій ступені виражає загальносоціальну сутність права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою та суспільством, громадянином та державою. Справедливість вимагає відповідальності між діями та їх соціальними наслідками. Мають бути відповідними труд та його оплата, завдання шкоди та її відшкодування, злочин та покарання. Закони відбивають цю відповідність, якщо відповідають принципіві справедливості. Принцип справедливості тісно пов'язаний із принципами природного права і є зв'язуючою ланкою між правом і мораллю» [1, с. 196]. Отже, принцип справедливості з огляду на аксіологічний аспект є обов'язковим для визнання в рамках правової системи, тісно пов'язаний з іншими принципами, особливо з принципом законності, бо відображає правові цінності через конкретні правові норми.

Принцип поваги до гідності людини захищає гідність будь-якої особи, забезпечує належне ставлення до неї з боку органів державної влади, визнає важливість захисту прав людини у всіх аспектах життя. Саме цей принцип враховує цінність кожної особи незалежно від її статусу, віросповідання, раси тощо. Принцип гідності людини включає повагу до особистості, заборону приниження, захист прав та свобод людини та громадянина. Цей принцип створює основу для створення суспільства, де кожна людина має можливість розвиватися та жити в гідності, а також зобов'язує державу гарантувати захист гідності кожної особи на законодавчому рівні та за допомогою механізмів реалізації правових норм.

Досліджуючи поняття гідності людини необхідно звернутися і до рішення Конституційного Суду України, а саме, що «людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68)» [9].

Необхідно підкреслити, що людську гідність, як правило, науковці не визначають як принцип, але гідність набуває значення фундаментальної цінності, взаємодіє із соціокультурним контек-

стом суспільства пов'язаним з історичним розвитком.

Ці принципи слугують не тільки фундаментальними цінностями правової системи, але й допомагають у формулюванні, тлумаченні та застосуванні конкретних правових норм. Вони сприяють розвитку правової культури та забезпечують стабільність та законність в суспільстві.

Висновки. Розуміння аксіологічних аспектів принципів права допомагає не лише в розвитку та аналізі правових систем, а й в забезпеченні їхньої соціальної релевантності та призначення в контексті конкретного суспільства. Таким чином, можна виокремити декілька основних аксіологічних аспектів принципів права. По-перше, аксіологічні аспекти принципів права визначають ті цінності, які є основними та обов'язковими для визнання в рамках правової системи. Наприклад, права людини, справедливість, свобода тощо. По-друге, принципи права можуть відображати певні цінності через конкретні правові норми. По-третє, принципи права охороняють різні цінності, які вважаються важливими для стабільності та розвитку суспільства. По-четверте, цінності, відображені в принципах права, часто взаємодіють із соціокультурним контекстом суспільства та відображають його особливості та цінності та завжди пов'язані з історичним розвитком. По-п'яте, аксіологічні аспекти принципів права можуть відображати сучасні цінності і відповідати потребам та очікуванням сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич І.Г. Визначення місця принципу справедливості в сучасній системі принципів права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 191–197.
2. Бахновська І.П., Сова Ю.В. Загальнолюдські принципи права як універсальні нормативні засади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 14–17.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 12.11.2023 р.).
4. Загальна теорія права: підручник / [О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смородинський та ін.]; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
5. Загальна теорія права: посібник / Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський; за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2019. 172 с.
6. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави та

- права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28.
7. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
 8. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.09.2023 № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0#w1_1 (дата звернення: 12.11.2023 р.).
 9. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України“ від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-p/2018. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravona-povagu-do-gidnosti> (дата звернення: 19.11.2023 р.).
 10. Серебро М. Аксіологічний підхід в юриспруденції. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія* / [Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.]; ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. С. 80–95.
 11. Торяник В.М., Макушев П.В. *Філософія права (в схемах та визначеннях): навчально-методичний посібник*. Херсон: 2019. 152 с.
 12. Штонда Д.Д. Принцип рівності у праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 46–49.